СІМВАЛ СТОЙКАСЦІ І МУЖНАСЦІ

Працоўныя Мінска на насыпанні Кургана Славы.

(Заканчэнне. Пачатак на 1-й стар.)

Звыш 1600 чалавек за вызваленне Беларусі сталі Героямі Савецкага Саюза. Падчас баёў у Мінскім катле цаной уласнага жыцця здзейсніў подзвіг лётчык Барыс Акрэсцін, які, як і Мікалай Гастэла ў 1941-м, накіраваў свой самалёт на варожую тэхніку. Сувязістка Таццяна Барамзіна, якая да апошняга берагла даверaных ёй параненых вайскоўцаў, была расстраляна гітлераўцамі з супрацьтанкавай зброі. Артылерыст Мікалай Цяплоў апошняй гранатай узарваў сябе і фашыстаў, побач з якімі знаходзіўся. Да вызвалення Мінска заставаліся лічаныя гадзіны...

УСЕНАРОДНАЯ СПРАВА

Увекавечыць подзвіг, а таксама памяць тых, хто загінуў на подступах да беларускай сталіцы, стала прыярытэтнай задачай пасляваеннага кіраўніцтва рэспублікі. Паўсюдна адбывалася добраўпарадкаванне брацкіх магіл і адзіночных пахаванняў, адзін за адным узнікалі помнікі і абеліскі, узводзіліся буйныя мемарыялы — сімвалы канкрэтных гераічных учынкаў і трагедый. А манумента, які б увекавечыў герояў Мінскага катла, так і не было.

І толькі ў пастанове «Аб добраўпарадкаванні месцаў пахаванняў воінаў Савецкай Арміі, партызан і мірнага насельніцтва, якія загінулі ў 1941—1945 гг., і аб увекавечанні знамянальных месцаў і падзей, звязаных з Вялікай Айчыннай вайной на тэрыторыі Беларускай ССР», прынятай Саветам Міністраў БССР 8 красавіка 1959 года, прадпісвалася «на ўсходзе Мінска, у міжрэччы Бярэзіны і Свіслачы, на месцы Мінскага катла, у якім было знішчана 30 дывізій фашыстаў», устанавіць абеліск. Аднак вярнуліся да гэтага пытання толькі праз сем з паловай гадоў...

Першая жменька зямлі ў падножжа будучага помніка была кінута 30 верасня 1966 года. Узвядзенне Кургана Славы стала ўсенароднай справай. Тысячы людзей з розных куткоў Савецкага Саюза везлі сюды зямлю з мясцін, дзе ў гады Вялікай Айчыннай вайны адбываліся жорсткія баі, дзе лілася кроў, дзе звычайныя людзі станавіліся героямі. З беларускай змяшалася і зямля, прывезеная з гарадоў-герояў: Масквы, Ленінграда, Валгаграда, Севастопаля, Кіева, Адэсы. Тут — і зямля з гераічнай Брэсцкай крэпасці.

ЯК СТВАРАЎСЯ АБЕЛІСК

Сёння цяжка ўявіць, што Курган Славы мог выглядаць інакш. Быў аб'яўлены творчы конкурс на ўзвядзенне помніка. Першапачаткова разглядаўся праект, які ўяўляў сабой узгорак, дзе павінны былі расці тры дубы.

Архітэктар Алег Стаховіч, будучы вельмі амбіцыйным маладым чалавекам, быў незадаволены такім творчым рашэннем будучага Кургана Славы. Ён падзяліўся сваімі думкамі з сябрам, тады студэнтам апошняга курса тэатральна-мастацкага інстытута Анатолем Арцімовічам, якому таксама не падабаўся праект. Тады таварышы дамовіліся на працягу тыдня папрацаваць над сваімі варыянтамі будучага мемарыяла.

— Калі мы сустрэліся, Алег Стаховіч падзяліўся сваёй ідэяй кургана з колам, якое стаяла вертыкальна, як вянок, — расказвае адзін з аўтараў Кургана Славы, **заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі Анатоль АРЦІМОВІЧ.** — У мяне з'явілася ідэя штыкоў. Першапачаткова іх было тры (чацвёрты, які сімвалізуе Прыбалтыйскі фронт, з'явіўся потым). Але на штыкі я чамусьці ўзняў імперскага арла, які сведчыў аб краху фашызму.

Сваімі задумкамі маладыя людзі падзяліліся з настаўнікам Арцімовіча Андрэем Бембелем. «Мы паказалі яму свае ідэі з прапановай, каб ён узначаліў наш калектыў, — успамінае скульптар. — Мы не верылі ў свае сілы. Мы былі надзвычай маладыя, а Андрэй Ануфрыевіч — ужо вядомы і аўтарытэтны майстар. Ён уважліва вывучыў нашы распрацоўкі, «зняў» арла, з ідэі Алега пасмяяўся: маўляў, што гэта за арба, куды яна коціцца. Гэта працвераэіла нам галовы, і мы пачалі працаваць у яго майстэрні».

Аднак на пэўным этапе праца затармазілася. «Мы былі ў пэўнай разгубленасці: якія рабіць рэльефы, што там павінна быць? — расказвае Анатоль Арцімовіч. — Аднак не яны былі галоўныя. Галоўным было рашэнне ў цэлым Кургана Славы. Мы пачалі са штыкоў. Кола адразу не было. Бембель прапанаваў зрабіць камандны пункт, звонку якога прадугледжваліся барэльефы фігур. І вось аднойчы Андрэй Ануфрыевіч пачаў усур'ёз гаварыць аб пяхоце як царыцы ўсіх родаў войск. Так з'явілася галава пехацінца ў касцы. Гэта нас збянтэжыла, бо мы планавалі адлюстраваць фігуры, пэўныя падзеі. Але больш за ўсё нас турбаваў гэты камандны пункт. Аднойчы Алег Стаховіч купіў дзіцячага пластыліну, зляпіў з яго камандны пункт, які атрымаўся круглы. Я прапанаваў выцягнуць усё, што было ўнутры «каманднага пункта», і пакінуць адно кола, якое сімвалізуе вянок. Мы вырашылі яго звязаць са штыкамі...»

Пётр Машэраў і Фідэль Кастра падчас апошняга візіту ў Беларусь каля падножжа Кургана Славы ў ліпені 1972 года.

Мала хто ведае, што першапачаткова Курган Славы ўзводзіўся з правага боку шашы. Анатоль Арцімовіч успамінае, што там была сіласная вежа, якую яны меркавалі змясціць унутры скульптурнай кампазіцыі. Аўтарам помніка падавалася, што гэта павінна быць музейная частка з выхадам наверх. Калі ж яны пазнаёмілі са сваім праектам Пятра Міронавіча Машэрава, ён пасмяяўся і сказаў забыць пра гэтую сіласную вежу: яна, маўляў, старая і нікчэмная. Па правым баку шашы помнік знаходзіўся б супраць сонца. Машэраў жа прапанаваў узводзіць мемарыял на левым баку магістралі.

— Ідэя нам спадабалася, — гаворыць Анатоль Арцімовіч. — Пачалася новая валтузня. Мы сталі ляпіць галовы салдат. Нічога не атрымлівалася. І тады Андрэй Ануфрыевіч выказаў вельмі цікавую думку, што патрэбна адлюстраваць роды войск. Я пайшоў у ваенгандаль і купіў значкі з родамі войск. Прымацаваў іх на чырвоную стужку старэнькага паліто, паклаў перад сабой і ляпіў прадстаўнікоў радоў войск са знакамі адрознення. Яны вельмі ясна і хутка склалі ўсю кампазіцыю.

Нарэшце праект Кургана Славы быў зацверджаны ў абкаме партыі. Але атрымлівалася, што галовы, якія змяшчаліся на коле, былі крыху абрэзаныя. «Ахрэмчык, які быў старшынёй экспертнага савета, пасмяўся: што яны ў вас усе «бязмозглыя»? — успамінае мастак. — Але выходзіць за межы кола мы не хацелі. Таму ўсё так і засталося. Бембель толькі прапанаваў іх аформіць залатой смальтай. Гэта было цудоўнае выратаванне. Дзякуючы майстру, з'явіўся яшчэ і чацвёрты штык. Дарэчы, Андрэй Ануфрыевіч быў яркі насмешнік. Ён мог высмеяць так, што станавілася сорамна, і ты пачынаў думаць, як правільна гэта зрабіць. Гэтым талентам ён валодаў як ніхто. Дастаткова яму было сказаць, што арба коціцца, каб Стаховіч зразумеў, што ён зрабіў. Але «арба» выжыла, яна стала колам, вянком. Усе ідэі, з якімі мы прыйшлі да Бембеля, выжылі».

* * *

Адкрыццё Кургана Славы адбылося 5 ліпеня 1969 года. У гэты ж дзень з нагоды 25-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў адкрывалі і мемарыял у Хатыні. Сімвалічна, што сёння Курган Славы з'яўляецца філіялам мемарыяльнага комплексу «Хатынь».

У сваім першапачатковым выглядзе Курган Славы праіснаваў больш за тры дзесяцігоддзі. За гэты час стан мемарыяла па аб'ектыўных прычынах пагоршыўся. Таму, калі Федэрацыя прафсаюзаў Беларусі прапанавала адрэстаўраваць помнік за ўласны кошт, аднаўленне мемарыяла мела дзяржаўны маштаб. Ужо праз год, у 60-ю гадавіну Вялікай Перамогі, Курган Славы набыў новае аблічча. Пасля рэканструкцыі яго адкрывалі прэзідэнты трох братэрскіх краін: Беларусі, Расіі і Украіны.

Для сённяшняга пакалення беларусаў Курган Славы — гэта сімвал памяці аб тых страшных гадах вайны, якая забрала кожнага трэцяга жыхара нашай краіны. Сімвал стойкасці і мужнасці нашых папярэднікаў, якія ахвяравалі сваімі жыццямі дзеля нашай светлай будучыні.

Вераніка КАНЮТА.
Фота Яўгена ПЯСЕЦКАГА і з архіва Белдзяржмузея гісторыі ВАв.

Удзельнік вызвалення Мінска Аляксандр ФЕНЬ *(у цэнтры)*, які напярэдадні Дня Незалежнасці заўсёды ладзіў экскурсію па месцах баёў за беларускую сталіцу, каля помніка (ліпень 2016 года).

У ГОНАР ЖАНОЧАГА ЛЁСУ І БЕЛАРУСКАСЦІ

У райцэнтры Сянно, што на Віцебшчыне, маецца адзіны ў краіне помнік, прысвечаны Дзяржаўнаму сцягу. Ён цікавы тым, што ўшаноўвае звычайную вясковую жанчыну. Яго ўстанавілі ў 2015 годзе — у гонар Матроны Маркевіч (у дзявоцтве Кацар), якая вядомая як аўтар узору, узятага за аснову арнаменту на адным з галоўных сімвалаў Рэспублікі Беларусь.

Традыцыйна каля памятнага знака «Родны край» праводзяць патрыятычныя акцыі. «Звязда» неаднойчы распавядала і пра помнік, і пра Матрону Маркевіч, адну з многіх беларускіх жанчын з залатымі рукамі, і пра тое, як арнамент з рушніка, які яна стварыла, з'явіўся на сцягу. Лічыцца, што вышыла майстрыца яго аж у 1917 годзе.

Жыхары Сянно вельмі ганарацца тым, што іх зямлячка, звычайная сялянка родам з вёскі Клімавічы, маці семярых дзяцей, увайшла ў гісторыю як адна з аўтараў арнаменту. На ўроках краязнаўства мясцовыя дзеці зацікаўлена слухаюць пра гэтую жанчыну. Даведацца пра яе можна і ў Сенненскім гісторыка-краязнаўчым музеі. Матрона нарадзілася ў 1896 годзе. Пражыла цяжкае жыццё. Сама з сям'і заможных сялян. Калі стварыла сваю сям'ю, іх раскулачылі, а мужа з-за таго, што не хацеў уступаць у калгас, расстралялі. У ваенныя гады жанчына сышла да партызанаў і ў зямлянцы займалася ткацтвам: знайшла для гэтага ўсе інструменты і ніткі.

У час, калі яе старэйшы сын пайшоў у армію, менавіта ткацтва выратавала яе з дачкой Зінаідай ад галоднай смерці. Вырабы яны адносілі ў Сянно, дзе прадавалі або мянялі на ежу. Яшчэ ў 1951-м Матрона з дачкой жылі ў зямлянцы, майстрыха хварэла на рэўматызм. Памерла яна ў 1957 годзе. Пахавана ў Касцялішчах, у якіх жыла пасля таго, як выйшла замуж.

Арнамент ад Матроны ўпрыгожыў сцяг дзякуючы яе роднаму брату Міхаілу Кацару. Ён у 1951 годзе як загадчык секцыі этнаграфіі і фальклору беларускай Акадэміі навук атрымаў урадавае заданне распрацаваць новы ўзор сцяга краіны, каб той адрозніваўся ад сцягоў іншых савецкіх рэспублік.

Цікава, што фрагмент рушніка, зробленага сястрой, даследчык знайшоў у архівах «Белпрамсавета». Туды выраб трапіў у выніку адной з этнаграфічных экспедыцый. У супрацоўніцтве з беларускім жывапісцам, графікам Мікалаем Гусевым Міхаіл Кацар стварыў знакамітую выяву для сцяга БССР. Зроблены сястрой узор, які адлюстроўвае ўзыходзячае сонца, быў дапоўнены зашыфраванай выявай хлеба.

Матрона Маркевіч не ведала, што стала суаўтарам арнаменту на сцягу, бо не мела з братам стасункаў, каб не пашкодзіць яго навуковай кар'еры, бо лічылася жонкай «ворага народа».

Памятны знак на галоўнай плошчы Сянно нагадвае нам пра вытокі нашага нацыянальнага кода. Лёс Матроны — як люстэрка цяжкай долі, узор беларускага характару з яго шчырасцю, таленавітасцю і адкрытасцю свету.

Традыцыя ткаць рушнікі ў Сянно працягваецца. У пачатку чэрвеня ў раёне распачалі праект, прымеркаваны да Года народнага адзінства. У мясцовым Доме рамёстваў любы ахвотны можа далучыцца да стварэння рушніка-абярэга. Падказкі майстрых дапамогуць зрабіць на традыцыйным станку для ткацтва ўсё як мае быць: ад прытрымлівання ніткі да націскання на педалі. Задумана, што даўжыня гэтага калектыўнага твора будзе пяць метраў. Рушнік упрыгожаць сімваламі сонейка, дабрабыту, сілы жыцця... Плануецца паказаць яго жыхарам розных населеных пунктаў раёна. А ў фінале акцыі — ўрачыстая прэзентацыя твора.

Аляксандр ПУКШАНСКІ.